

Prinosi

KAKO OBOGATITI TEODICEJSKU BAŠTINU TOMINA "PETOPUĆA (QUINQUE VIAE)"

Juraj Božidar Marušić, Split

Novi *Katekizam Katoličke crkve* (KKC, Zagreb 1994), na prvim svojim stranicama, nastupa teodicejski: govori u bezuvjetnoj potrebi (*condicio sine qua non*) čisto naravne (tj. bez Objave Božje, Sv. pisma) spoznaje opstojnosti Božje.

Bez takve, prethodne (*praeambulum*), spoznaje - kaže KKC - "čovjek ne bi mogao prihvatiti Objavu" (1/23; 21/312).*

Upućuje u prvom redu, na "putove-dokaze" sv. Tome Akvinskog, njegovo "petopuće (*Quinque viae*)", koje ima kao polaznu točku "tvarni svijet i ljudsku osobu" (1/22), da bi, umovanjem spoznao ovisnost tog svijeta o nekoj nad-materijalnoj, meta-fizičkoj "realnosti koja je prvi uzrok i konačna svrha svega, i koju svi nazivaju Bogom'..." (1/23; 21/312).

Velika je to novost. Tijekom decenijâ teodiceja je bila potiskivana, prešućivanjem i izričitim omalovažavanjem, u raznim formama (u recima i "između redaka"), a uvijek s istom porukom: što će nam "Bog" filozofa i njihovih "dokaza"...

Takvo stanje je posljedica nedovoljne kritičnosti prema Kantovoj *Kritici čistog uma*, koja nije čee sposobnost čovječjeg uma da spozna išta nad-osjetno, meta-fizičko, u prvom redu opstojnost Božju.

a) Toma oštro razlikuje "per se" niz uzroka (kamen-štap-ruka), za koji kaže da je *nuzno konačan* - od "per accidens" niza uzroka (sin-tac-djed), za koji dopušta da *može biti beskonačan*.

---

* Kod navođenja donosimo redni broj bilješke i stranicu dotičnoga djela.

b) Oslonom na Tomin finitizam prvoga, ja - otvoreno protiv Tome - dokazujem finitizam drugoga.

c) Obratno: ističući, valjano, Tomin infinitizam drugoga, neki - nevaljano - Tomi podmeću infinitizam prvoga.

d) Moj postupak i zaključak je bez "strahopoštovanja" prema Kantu - kod njih, držim, uz zajedničko nam poštovanje, ima podosta i "straha".

Apsolutnim finitizmom "per se" niza uzroka - protiv Kanta

1. Osnovni aspekt podlijevanja Kantu, kad je riječ o Tominu Petopuću, je prije spomenuto omalovažavanje, prešućivanjem ili izričitom opozicijom, ovog apsolutnog finitizma "per se" niza uzroka: "Nije moguće s tvornim uzrocima ići u beskonačnost (...); ako se ide u beskonačnost (...) neće biti prvog uzroka (...) kojeg svi nazivaju Bogom" (Theol. I, 2,3).

Evo našeg domaćeg, svježeg, primjera takve opozicije: bio broj članova niza uzrokovanih uzroka (kamen-štap-ruka) "pedeset, pedeset milijardi - makar i beskonačan" (20/68), ipak je on, kao cjelina ovisan o nekom uzroku koji je sasvim drugačije naravi, tj. o Neuzrokovanom Uzroku, Bogu - jer svaki član niza, "horizontale" (20/81), "participacijom" (20/82) Božjeg Bitka, "neposredno" (20/81), tj. iz smjera "vertikale" (20/81) o njemu ovisan kao o svom ontičkom Pratemelju, praiskonskom "Da" (20/66).

Tu Belić "horizontalom" smatra oba Tomina niza: "per se", slikom "željeznih karika" (20/68) - i "per accidens", slikom faza evolucije bronce kojom nastaje "brončani kip" (20/76). Belić tim koktelom "miješa" ono što Toma oštro razlikuje.

Tomina "horizontala" (T-h) je "per accidens" niz, a Tomina "vertikala" (T-v) je "per se". Belićeva "horizontala" (B-h) su *oba* Tomina niza!

Odavna (17/48; 19/97-98) sam se suprotstavio nastojanjima, da se navedenim "koktelom" apsolutni finitizam T-v, preimenuje u infinitizam, služeći se infinitizmom T-h kao "kukavičjim jajem". Pred oko godinu dana, povodom objavljivanja novog KKC, to sam ponovo učinio, u svom članku: *Teodiceja sv. Tome Akvinskog na svremenom, našem domaćem, Areopagu* (21/312-318).

Tu sam, još jednom, izložio svoju misao o teodicejskoj plodnosti apsolutnog finitizma *vremenski simultana* (kamen-štap-ruka), tj. "per se" niza uzroka, T-v, u Petopuću.

Toma je, naime, žalio što ondašnji dokazi u korist nužne konačnosti, tj. nužnog početka *vremenski sukcesivna* (sin-otac-djed), tj. "per akcidens" niza uzroka proteklih evolucija svijeta, T-h, nisu valjano obrazloženi - "jer ako je svijet i njegova evolucija počela

postojati, očita je nužnost nekog Uzroka koji je tim početkom stvorio svijet i njegovu evoluciju" (Gent. I,13); 9/9; 21/314).

Držao sam, naime, da se apsolutnim finitizmom T-v može - otvoreno protiv Tome - oboriti infinitizam T-h.

2. No za to je trebalo segnuti u preinaku Tomina (Aristotelova) pojma, definicije gibanja, evolucije.

Mjesto njegove definicije: Gibanje, evolucija je prijelaz iz potencije u akt, "Omne (...) quod transmutatur, transmutatur ex ente in potentia in actu ens" (Metaph. XII, lec. 2; 3/687; 9/84; 10/54, pogrešno: lec. 5, treba lec. 2) - postavio sam i obrazložio svoju definiciju: gibanje, evolucija je istodoban prijelaz iz potencije u akt, i iz akta u temelj, "mutos est simultaneus transitus de potentia in actum, et de actu in fundamentum" (9/84; 10/55; 19/95).

Odnosno, Tominoj (Aristotelovoj) postavci: "Ono što gibanjem (mijenom) nastaje, moralo je 'praexistere potentia' (Phys, I, lec. 9)..." (9/96; 10/55) - nadodao sam svoju postavku: "ono što mijenom (gibanjem) nestaje, mora postexistere fundamento" (9/96; 10/55).

Ili, što je isto, Tominoj (Aristotelovoj) postavci: "Potentia est prior actu tempore in eo quod movetur de potentia in actum" (Metaph. XII, lec. 15; 9/94; 10/55) - nadodao sam svoju: "Actus est prior fundamento tempore in eo quod movetur de actu in fundamentum" (9/94; 10/55).

Tj. mjesto Tomina (Aristotelova) dualističkog tumačenja gibanja, evolucije: potentia-actus - postavio sam svoje *trilateralno*: "potentia-actus-fundamentum" (10/54; vidi 9/83-85; 19/95).

A iz tog trilateralizma slijedi ovo (10/55): "Ontički korelativ sadašnjosti jest 'actus'; 'nihil est temporis in actu nisi nunc' ... (Phys. III, lec. 13). (Primjedba: Zato Nužno Aktualno Biće ima samo sadašnjost; 'Tota simul vitae plena et perfecta possessio').

Ontički korelativ budućnosti je 'potentia'; potencijalni dan, potomak... je budući dan, potomak... Potencijalnost znači: otvorena vrata budućnosti.

Moglo bi se dakle reći: nihil est temporis in potentia nisi futurum. Ontički korelativ prošlosti - po našem stajalištu - je 'fundamentum'; fundamentalni dan, predak... je prošli dan, predak... Fundamentalnost znači: Zatvorena vrata za prošlošću. Treba dakle reći: nihil est temporis in fundamento nisi praeteritum" (10/55).

3. A iz svega toga rezultat: Tomin *vremenski sukcesivan*, evolucioni (sin-otac-djed) niz uzroka, T-h je *aktualno sukcesivan*, ali je *fundamentalno simultan* (17/41; 21/316), pa je, zbog toga, za njega, kao i za onog aktualno simultanog u Petopuču, ("vertikalnu") - jednako opravdano reći:

Jedan, onaj krajni član niza (gibanje kamena, rađanje sina) je samo posljedica, pa kad bi svi ostali bili i posljedica i uzrok, tj. kad bi

niz na toj strani bio beskrajn onda bi u oba niza, T-v i T-h, bila ostvarena ova *kontradikcija* (10/58; 17/41; 15/180c - vidi: *Ispravak*, Crkva u svijetu 1974/4, str. 386):

- u nizu ima *više* posljedica nego uzroka, jer je jedan, krajni član samo posljedica, a svi ostali i posljedica i uzrok;

- u nizu ima *jednako* mnogo posljedica i uzroka, jer svaka posljedica, počevši od one krajne, ima svoj uzrok, i recipročno, svaki uzrok svoju posljedicu.

Kontradikcija ne može biti ostvarena, pa mora postojati drugi kraj niza koji je samo uzrok, a ne posljedica, tj. koji je Neuzrokovani Uzrok - jer se jedino tako može izbjeći kontradikcija.

4. Presudno antikantovski važna značajka niza uzroka u Tominu Petopuću je *istodobnost* (simultanost) toga niza, zbog čega je on ontički odjednom dan *totalitet*, bez kojeg ne bi bilo one kontra-dikcije (19/95).

Tog totaliteta Kant se (s nešto humora rečeno) "boji kao vrag tamjana" (19/94). Taj strah od tog totaliteta, i kontradikcije koja iz njega proizlazi, Kanta je naveo da na svoj način "dokine" totalitet, a s tim i kontradikciju (17/42).

Treba razlikovati - kaže Kant - "svijet-o-sebi" od "svijeta-po-nama". "Svijet-o-sebi je svijet prepušten samome sebi, tj. bez obzira na ljude u njemu, bez-ljudni (sine hominibus) svijet. Svijet-po-nama je svijet kako ga mi, ljudi (...) doživljavamo, po-ljudni (secundum homines) svijet." (17/42).

Onaj totalitet, i njegova kontradikcija, izbjegavaju se - drži Kant - ako se reče, da u bez-ljudnom objektivnom svijetu nema nikakva gibanja, evolucije, koju mi ipak doživljavamo u svom, po-ljudnom, subjektivnom svijetu - jer smo tako građeni, takva nam je naša ljudska narav, kao da imamo sebi prirodene "naočale": *prostora, vremena, gibanja* (evolucije), *uzročnosti*, pa zbog toga mi pripisujemo svijetu i prostor, i vrijeme, i evoluciju i uzročnost (kao što onaj koji snijeg gleda kroz žute naočale, pripisuje mu žutu boju).

Zbog toga - kaže Kant - mi faze evolucije svijeta nužno doživljavamo kao vremenski sukcesivne, pa idući od bilo koje faze k vremenski prethodnoj fazi, bez ikakve smo nade da bismo mogli doživjeti *totalitet* niza tih faza - a bez toga totaliteta nema ni one kontradikcije koja bi nas silila da priznamo nužni početak, startnu fazu te evolucije.

Ali u tom hodu od bilo koje faze prema prethodnoj, vremenski starijoj fazi, mi nemamo mogućnosti ni da se rezignirano zaustavimo, jer nas na daljnji hod uvijek sile one "naočale" uzročnosti, tj. urođena nam "glad" za totalitetom.

Tu beznadnu, ali nužnu, trku za totalitetom, mogli bismo nekako usporediti s trkom eskimskih pasa upregnutih u saonice, ispred kojih se, na produljenom rudu saonica, nalazi komad mirisna mesa, za kojim oni, na smrt gladni, trče...

Kod Kanta je komad mesa *ideja totaliteta* u našem umu, tj. "logički postulat našeg uma" (7/238; A/498-499; B/526/527), koji one faze uzima sve odjednom date kao logičke "premise" (7/239), jer logika apstrahira "od svih uvjeta zrenja" (7/239), tj. i od vremena.

5. Držim, da se moji partneri u ovom dijalogu slažu sa mnom, da Kant *nije u pravu* kad drži: "u svijetu-o-sebi ne postoji vremenska evolucija stvari" (17/42), nego "postoji samo u svijetu-po-nama" (17/42). A na tom temelju sam postepeno došao do zaključka o nužnom početku evolucije svijeta.

Čini mi se da je bar jedan partner, Belić prihvatio, bar prvu stepenicu do tog zaključka kad kaže: nije važno koliko je dugačak željezni lanac, da li ima "trećeg (...) petog (...) petnaestog (...) tisućeg (...) člana..." (24/222). Tu je, naime *izostavljena* "beskonačnost", navedena u našoj točki 1.

To izostavljanje vrijedan je polukorak povratka apsolutnom finitizmu niza "per se", T-v, uzroka Tomina Petopuća. No još je vredniji bio pun korak: *izričito* nijekanje mogućnosti da taj niz bude beskonačan, beskrajan; naime: qui tacet consentire videtur; ali i: qui tacet nihil dicit.

TVARNI SVIJET JE "PERPETUUM MOBILE" PO KRITERIJIMA SUVREMENE FIZIKE

6. "Stjecanje je znak" (25/382) nenužnosti "jer ostvarenje onoga što je prije bilo samo neostvarena mogućnost, zbiva se *zahvatom druge stvarnosti* koja - kao takva, kao različita - nadopunja onaj nedostatak i prazninu one same neostvarenosti" (25/382).

To je *jedno od dva* osnovna polazišta "prvog i jasnijeg puta (prima et clarior via)" Petopuća - "Quidquid movetur ab alio movetur" (Theol. I,2,3) - koje kaže: evolucija tvarnog, fizičkog svijeta T-h, ne može teći sama od sebe, tj. fizički svijet prepušten sam sebi ne može ustrajati u gibanju, evoluciji (9/32-34; 15/174 a-b; 16/142; 11/28).

Nužno je dakle, da neki meta-fizički Pokretač - "movens intellectuale" (9/67 sl; 10/48) - iz smjera "vertikale" (15/175; 19/92-93) svakoj fazi sukcesivnog, evolucionog niza, T-h neposredno, ili preko *nužno konačne* (to je *drugo od dva* osnovna polazišta!) T-v (bilo da ona ima jedan, ili više članova), bitno pomogne da iz svoje potencijalnosti izvede u aktualnost slijedeću fazu, "homo generat hominem, et sol" (Theol., I, 114, 3; 15/176).

"Non est impossibile quod homo generatur ab homine (to je T-h, J. B. M.) in infinitum; esset autem impossibile, si generatio huius hominis dependeret ab *hoc homine, et a corpore elementari, et a sole* (to je T-v, J. B. M.) et sic in infinitum" (Theol. I,46, ad 2; 18/33).

7. Ta Tomina (Aristotelova) meta-fizika u skladu je s njegovom fizikom, da, naime, tvarni fizički svijet ne može ustrajati u gibanju,

evoluciji, ako je prepušten sam sebi. Tipičan primjer za to je mišljenje, da strelica odapeta s luka (ili rukom bačeni kamen) ustraje u gibanju prema cilju zbog toga što ga "zrak pokreće" (9/35).

Nasuprot tome, zakon ustrajnosti, temeljni zakon suvremene fizike (poslije Newtona), kaže da strelica prepuštena sama sebi, tj. bez ikakve pomoći izvan sebe, ustraje u gibanju, zrak ne samo da joj pomaže, nego je zaustavlja, koči.

No, kaže suvremena fizika, od tog kočenja, trenja zraka i strelice, zagrijava se i zrak i strelica (tj. njihove molekule se jače giblju), pa kad se strelica smiri, ukupna količina gibanja će ostati ista. To je *drugi temeljni zakon* suvremene fizike, zakon o sačuvanju energije (9/38; 10/34). Oba ta zakona vrijede za cijeli svemir.

Bošković se s Newtonom slaže u svemu rečenom - osim u ovome, što ističe, da se ne može reći je li ona dva zakona pripadaju samoj naravi fizičkog svijeta, ili neki osjetilima nedostupni, metafizički pokretač pokreće svijet na takav način, te nama izgleda, da se on sam od sebe giblje, evolvirao. To jest, bilo jedno ili drugo, za naša opažanja rezultat je isti: "Inertiae vis (...) an ab libera pendeant Supremi Conditoris lege, an ab ipsa punctorum natura (...) ego quidem non quaero; nec vero, si velim quaerere, inveniendi spem habeo" (10/41).

Ukratko: suvremena fizika kaže, da kao što lansirani "satelit" (16/144) sam od sebe ustraje u gibanju oko zemlje (privlačna sila zemlje mu ni najmanje ne pomaže da se giblje, nego samo savija putanju njegova gibanja) - tako cijeli svemir, prepušten sam sebi, ustraje u gibanju, evoluciji.

8. S tim je u suprotnosti ovo što kaže Belić: "Ljudska mašta mogla si je zamisliti 'perpetuum mobile', stroj koji bi se kretao sam od sebe, bez pomoći ikakvog izvora energije! Fizika zna da je to nemoguće, zna iz svojih kriterija! Vagoni na tračnicama neće se kretati, ako ne bude lokomotive; lokomotiva neće vući vagone ako ne bude energije kojom će se ona kretati i djelovati. I tako dalje" (25/382).

Jer, nasuprot tome, suvremena fizika kaže: gorivo željeznici ni najmanje ne pomaže da ustraje u gibanju, kruženju oko zemlje. Kad bi tračnice bile položene, npr. oko ekvatora i kad ne bi bilo trenja kotača s tračnicama, s osovinama... željeznica bi bila "perpetuum mobile". Gorivo motora služi samo za to, da zagrijava tračnice, kola, osovine..., tako da ukupna količina gibanja, energije ostane ista. Tako je u cijelom fizičkom svemiru (10/34).

No, treba se pitati, što u netom navedenim riječima znači ono "I tako dalje"? Zar u beskrajnost?

9. Ako bi onaj niz faza pretvorbi energije (bez i najmanjeg gubitka ili dobitka) bio u prošlosti beskrajn, bez početka, bez startne faze, onda bi svijet bio ne samo "In perpetuum mobile" nego i "a perpetuo mobile", tj. oduvijek bi se sam od sebe gibao, evolvirao pa bi meta-

fizika ostala *bez potpore* fizike (ali ne u suprotnosti s njom, tako to kaže Bošković: točka 7; 16/156).

Naprotiv, ako je moguć dokaz o nužnom početku, startu evolucije svijeta, onda je *sklad* fizike i metafizike *potpun* - jer suvremena fizika kaže, da tvar prepuštena sama sebi ustraje i u "nula" energiji, tj. u mirovanju, pa joj je neki netvarni (tj. zakonima fizike nepodložan) Pokretnik morao dati tu energiju, pokrenuti je, pokrenuti evoluciju svijeta (kao što se lansira satelit).

Belić, očito zbog straha od Kanta, boji se "kao da bi Bog bio samo neka prva točka toga niza ili, najviše, nešto kao davalac prvog potiska u tom nizu u kojem bi svo daljnje zbivanje bilo jednake naravi..." (20/85).

Tu je bit pogreške u onom "samo". Ako se, npr. prihvati Boškovićeva alternativa (naša točka 7) da, metafizički govoreći, evolucija ne može teći bez kontinuirane akcije Supremi Conditoris, onda ono "samo" nema smisla. Vidi: 13/62.

Ako je pak dokazano, da je beskrajn niz proteklih faza evolucije svijeta kontradiktoran, onda nijekanje "prvog potiska" znači nijekanje Boga, jer on ne može praviti nešto kontradiktorno, bio to beskrajn niz proteklih faza evolucije svijeta, bila bi to trokutasta kružnica: tj. ne postoji ni drvodjelac, ni svemogućí stvoritelj koji bi mogao napraviti trokutastu kružnicu.

No, i više od rečenog: suvremena fizika kaže da su tvar i energija (gibanje) nerazdruživo vezani, lice i naličje iste stvarnosti, pa time početak evolucije tvari znači početak postojanja tvari, tj. onaj netvarni Pokretnik postaje stvoritelj.

A više i od toga: vrijeme i evolucija su također nerazdruživo vezani - pa je stvaranjem svijeta i njegove evolucije stvoreno i vrijeme... (Vidi: 9/100; 10/51-52; 14/34; 17/43).

Poticajna pitanja

10. Pitao sam: "Je li (...) vječno 'postojanje svemira' Bogu (...) potrebno, da bi on u njega mogao biti 'utkan'?..." (21/314-315).

Belić je odgovorio onim prvim polukorakom, izostavljanjem "beskonačnosti" (točka 1. i 5.).

Brajičić je odgovorio kad, u doista lucidnom članku o "ontološkom" i "kozmoškom" dokazu, pledira za "metafiziku odozgo" (23/415), tj. za ontološki. To je, opet, zbog Kanta, od kojeg potječu "mnoge poteškoće" (22/152) koje "metafiziku odozdo" (23/426) "zasjenjuju" (22/153). Naprotiv, ja više cijenim "metafiziku odozdo", što se vidi iz ove moje radnje. No i bez toga, treba voditi računa i o preporuci KKC, koji zajedno s Tomom, pledira snažno za metafiziku odozdo.

Brajičić, makar posuđenim riječima, kaže: "Kad ja ne bih bio moguć, ni Bog ne bi bio moguć" (22/161). No, otud novo pitanje: bi li Bog

bio moguć, kad ja ne bih *aktualno*, nego samo potencijalno postojao? Tj. je li postojanje Boga uvjetovano *aktualnim* postojanjem mene ili bilo čega u što bi on mogao biti "utkan"?

DVA PRIJEVODA NA HRVATSKI JEZIK

Riječ je o dvama, za našu stvar pažnje vrijednim pasusima u dva upravo izišla prijevoda: "Katekizam Katoličke crkve" i "Suma protiv pogana, Tome Akvinskog".

Katekizam Katoličke crkve

11. *Original KKC na francuskom*: "Par (...) diverses 'voies' l'homme peut accéder à la connaissance de l'existence d'une réalité qui est la cause *première* (podcrtao J. B. M.) et la fin ultime de tout, 'et que tous appellent Dieu' ⁴ (4, S. Thomas d'A., s. th. 1,2,3)" - (1/23).

Summa theologia (1,2,3): "Non est possibile quod in causis efficientibus procedatur in infinitum (...) si procedatur in infinitum (...) non erit *prima* (podcrtao J. B. M.) causa efficiens (...) quam omnes Deum nominant".

Prijevod KKC s francuskog originala: "Tako (...) različitim 'putovima' čovjek može spoznati da postoji neka stvarnost, koja je *prvotni* (podcrtao J. B. M.) uzrok i zadnja svrha svega, "a što svi nazivlju Bogom" ¹¹ (11. Sv. Toma Akvinski, Summa theologiae, I, 2, 3" - (2/29).

Latinske riječi: "primus" - "primarius"; francuske: "premier" - "primaire"; hrvatske: "prvi" - "prvotni" - po značenju su bliske, ali nikako identične.

Prva trojka, "Premier" - "primus" - "prvi", jače izražava: "prvi po redu"; tj. jača je opozicija "beskonačnosti" nego druga trojka.

Zbog *toga* je Toma upotrebio izraz "*prima causa*" a ne "*primaria causa*". Zbog *toga* je KKC na francuskom: "*cause premier*".

"Toma je u ovom slučaju smišljeno i namjerno upotrebio termin 'prima causa' (a ne 'primaria causa') zato da nedvojbeno istakne kako on misli *ne samo* na to da je taj uzrok primarni, *glavni, nego također*: prvi *po redu*; to je očito iz onog što se kaže da 'odlazak u beskonačnost' i 'prvi uzrok' *ne mogu biti skupa*, već prihvaćanje jednoga, znači odbacivanje drugoga" (14/31).

12. Zašto je, dakle, naš prevodilac francusku riječ "premier" preveo našom "prvotni", a ne "prvi"?

Mislim, da se tu ne radi ni o kakvom lapsusu mentis, nego se u tom grmu krije neki "zec". Koji? Držim da se željelo minorizirati Tomino kategoričko nijekanje beskonačnosti niza "per se" uzroka u njegovu Petopuću, čak dopustiti tu beskonačnost.

Dakako, svatko ima pravo izraziti svoje mišljenje, ali ne prigodom prevođenja, gdje treba poštivati mišljenje originala, makar se ono prevodiocu činilo nepriličnim, ili pogrešnim.

Suma protiv pogana

13. Toma kaže (Gent. I, 13; 4/17): "Via efficacissima ad probandum Deum esse, est ex suppositione novitatis mundi, non autem sic, ex suppositione aeternitatis mundi: qua posita minus videtur esse manifestum, quod Deus sit. Nam si mundus et motus de novo inceptit, *planum est* (podcrtao J. B. M.) quod oportet poni aliquam causam, quae de novo producat mundum et motum" (9/9; 13/57).

Glasoviti komentator Tomina djela o kojem je riječ, Franciscus de Sylvestris, o navedenom Tominu tekstu kaže, da je to točan tekst, ali neki drugi ga, pogrešno, smatraju ne posve točnim: "aliqui textus mendosi sunt, ubi enim dicitur, quod via efficacissima ad probandum Deum esse, est ex suppositione aeternitatis mundi, qua posita, (minus, izostavljeno, J. B. M.) videtur esse manifestum quod Deus sit; debet legi sic, ut correcti codices habent: 'Dicendum, quod via *efficacissima ad probandum Deum esse, est ex suppositione* novitatis mundi, non autem sic ex suppositione aeternitatis mundi, qua posita, minus videtur manifestum quod Deus sit" (5/79).

14. Taj raskorak sam odavna (1960; 9/8-9) shvatio ovako: Aristotel je držao da je svijet i njegova evolucija nužno oduvijek, bez početka. Toma u tome nije slijedio Aristotela, nego je držao da nema valjanih dokaza ni za nužnu vječnost, ni za nužni početak svijeta i njegove evolucije.

Zbog toga je *relativno* najefikasnijim putem za dokaz opstojnosti Božje smatrao onaj, koji dopušta beskonačnost, beskrajnost proteklih faza evolucije svijeta. Jer nekako se čini "da bi glavni znak samostalnosti, neovisnosti Svijeta mogla biti baš njegova vječnost; ako se dakle mogu naći razlozi njegove ovisnosti, usprkos njegove vječnosti, tad je taj postupak doista valjan" (9/8). Napisao sam tako prije tridesetak godina, vodeći računa o Tominu komentiranju Aristotela, u kojem Toma kaže: "Hoc ergo solo modo poterat videri non est necessarium ponere primum principium, si res sunt ab aeterno. Unde si etiam hoc posito sequitur primum principium esse, ostenditur omnino necessarium primum principium esse" (Phys. VIII, lec. 1; 9/8-9).

No, Toma je *apsolutno* najefikasnijim putem za dokaz opstojnosti Božje smatrao onaj, koji bi pošao od *valjana* dokaza o nužnom početku svijeta i njegove evolucije, jer uz takav dokaz je, kaže Toma, "planum (očito)", da treba priznati postojanje nekog uzroka, akcijom kojeg se taj početak dogodio. Ja sam držao da je moguće dokazati nužni početak evolucije svijeta..., o čemu govori i ova radnja.

15. Prijevod *Suma protiv pogana* donosi samo onaj tekst, za koji *Sylvestris* kaže da je pogrešan, te ga prevodi: "Najuspješniji put za dokazivanje Božjeg postojanja upravo [je] pretpostavka da je svijet vječan, jer se zbog te pretpostavke Božje postojanje čini manje očitim. Jer ako su svijet i gibanje nekoć imali početak, jasno je (planum est, J. B. M.) da moramo pretpostaviti uzrok koji je proizveo svijet i gibanje" (6/73).

Takav postupak prevodioca je sasvim u redu - kad bi u bilješci ispod teksta (takvim bilješkama knjiga obiluje) čitatelj bio upozoren i na drugu, *Sylvestrisovu*, varijantu.

Čini mi se, da bi u toj šutnji-grmu, možda mogao ležati onaj prije (broj 12) spomenuti "zec".

PRO MEMORIA

16. U Kantovu "po-ljudnom svijetu", buha u uhu slona je manja od slona - dok se to ne može reći za Kantov "bez-ljudni svijet" jer "rasežnost, mjesto i uopće prostor" (8/44) nisu nikako svojstva "bez-ljudnog svijeta", nego isključivo svojstvo "po-ljudnog svijeta".

17. "Pour S. Thomas, tout agent du monde corruptible (vidi: 9/57-67; J. B. M.) était mû par un corps céleste, tout corps céleste, était mû par son moteur spirituel créé, et tout esprit créé était mû par Dieu..." (12/9; 13/60).

"C'est là le contexte doctrinal véritable des deux premières preuves de l'existence de Dieu dans la *Summa theologiae*..." (12/10; 13/60).

"Ainsi donc l'univers de S. Thomas comportait de series de causes. Ajoutons aussitôt que, dans cet univers, non seulement il y avait des séries, mais *il n'y avait que cela!* Tout agent était un chaînon dans une série d'agents subordonnés essentiellement, et tout fin était un chaînon dans une série de fins subordonnées essentiellement. La preuve de l'existence de Dieu consistait simplement à remarquer que séries devaient avoir un terme et devaient avoir toutes un seul et même premier terme, comme les arêtes d'une pyramide montent toutes vers un seul et même sommet. Il fallait un premier terme, qui fût à la fois et inséparablement le premier moteur et la fin dernière" (12/369-370; 13/60).

Bilješke:

1. *Catéchisme de l'église catholique*, Paris 1992, (1-676).
2. *Katekizam Katoličke crkve*, Zagreb 1994, (1-812).
3. Thomae Aquinatis, *In metaphysicam Aristotelis commentaria*, Taurini (Italia) 1935, (1-798).
4. Thomae Aquinatis, *Summae contra Gentiles libri quatuor*, Romae 1894, (1-722).

5. Fr. Francisci de Sylvestris, *In libros quatuor contra Gentiles*, s. *Thomae Aquino*, Romae 1897, Vol. 1, (1-664).
6. Toma Akvinski, *Suma protiv Pogana*, sv. I (knjiga I-II), latinski i hrvatski tekst. Preveo: o. Augustin Pavlović, Zagreb 1993, (1-898).
7. Immanuel Kant, *Kritika čistoga uma*. Preveo: Viktor D. Sonnenfeld, Zagreb 1984, (1-438). Pogovor: Vladimir Filipović.
8. Immanuel Kant, *Dvije rasprave: I. Prolegomena za svaku buduću metafiziku; II. Osnov metafizike čudoređa*. Preveo: Viktor D. Sonnenfeld, Pogovor: Vladimir Filipović, Zagreb 1953, (1-254).
9. J. B. Marušić, *U početku bijaše ...*, Zagreb 1960, (1-113).
10. J. B. Marušić, *Teodicejski putovi Ruđera Josipa Boškovića*, Službeni vjesnik biskupije splitske i makarske, Split 1962, dvobroj IX-X, (21-69).
11. J. B. Marušić, *Teodicejska slikovnica*, Split 1963, (1-36).
12. Thomas Litt, *Les corps célestes dans l'univers de saint Thomas d'Aquin*, Louvain-Paris 1963, (1-408).
13. J. B. Marušić, *O teodicejskom problemu beskonačnosti niza uzroka*, Službeni vjesnik biskupije splitske i makarske, 1964, broj 3-4, (57-65).
14. J. B. Marušić, *Magistralna dilema moguće beskonačnosti ili nužnog početka niza srednjih uzroka u suvremenoj teodicejskoj nauci i u sv. Tome*, Crkva u svijetu, Split 1967/5, (27-36).
15. J. B. Marušić, *Povijesna sjećanja i aktualna razmišljanja pred jednim značajnim teodicejskim torzom sv. Tome*, CuS, Split 1974/2, (169-184); vidi Ispravak: CuS 1974/4, str. 386.
16. J. B. Marušić, *Suvremena filozofija matematike i teodicejski "putovi" Tome Akvinskog*, CuS, 1977/2, (141-156).
17. J. B. Marušić, *S Akvincem protiv Akvinca o nužnom početku evolucije svijeta*, Vjesnik nadbiskupije splitsko-makarske, Split 1983/4, (38-47).
18. J. B. Marušić, *Do ateizma alterirana Tomina teodicejska misao*, Vjesnik nadbiskupije splitsko-makarske, 1984/5, (str. 33).
19. J. B. Marušić, *S Akvincem protiv Akvinca k Akvincu: o Pokretniku ili Stvoritelju tvarnog svijeta*, Bogoslovska smotra, Zagreb 1987/1-2, (91-98).
20. M. Belić, *"Biti ili ne-bit" - u svjetlu analogije bića. Filozofija u susret teologiji*, Zagreb 1989. (Zbornik više autora; Belić str. 37-98).
21. J. B. Marušić, *Teodiceja sv. Tome Akvinskog na suvremenom, našem domaćem, Areopagu*, CuS, Split 1993/3, (312-318).
22. R. Brajičić, *Zašto postoji nešto, a ne ništa?*, Obnovljeni život, Zagreb 1994/2, (151-166).
23. R. Brajičić, *I ontološki i kozmološki dokaz za Božju opstojnost treba dovesti do kraja*, Obnovljeni život, Zagreb 1994/5, (407-427).
24. M. Belić, *Jacques Maritain, Tri reformatora - Luther, Descartes, Rousseau*, CuS, Split 1994/3, (215-230).
25. M. Belić, *Jacques Maritain, Tri reformatora - Luther, Descartes, Rousseau, II*, CuS, Split 1994/4, (379-387).